

EN TORN DEL CENTENARI DE L'OBRA DE PSIQUIATRIA INFANTIL DE PIERRE FILIBILIOU

*Edelmira DOMÈNECH I LLABERÍA

INTRODUCCIÓ

Fa exactament un segle que es publicà a Paris un text monogràfic de psiquiatria infantil, d'un autor pràcticament desconegut i del que no es troben referències, Pierre Filibiliou (1). Com que el desconeixen els mateixos francesos, se segueix considerant com a primer text de psicopsiquiatria en el món l'obra titulada "La folie chez les enfants" de Pierre Moreau de Tours, un llibre de quatrecentes pàgines, extensament citat a França i fora de França, que es publicà l'any 1888, és a dir un any després del de Filibiliou (2).

El text de Filibiliou és un veritable petit tractat de psiquiatria infantil, de cent dinou pàgines, centrat en l'estudi de la patologia mental del nen de 0 a 16 anys. Contempla quasi tots els aspectes de la psicopatologia que es coneixien llavors, a excepció de la deficiència mental que la separa expressament de les altres alteracions mentals dels nens.

El nostre propòsit és fer conèixer i analitzar la obra de Pierre Filibiliou, el primer text monogràfic de paidopsiquiatria en el món que coneixem fins ara.

UBICACIÓ DEL TEXT DINTRE DEL CONTEXT PSIQUIÀTRIC INFANTIL DEL SEU TEMPS

Pierre Filibiliou fou deixeble de Desiré Bourneville, un altre francès molt més conegut (1840-1909). Procedia de Normandia i, quan Filibiliou escriví el seu tractat, formava part de l'equip de metges de l'hospital de Bicetre a Paris; Bicetre fou un dels primers llocs en el món a haver-hi ser-

(*) Departament de Psicologia de la Salut. Universitat de Psicopatologia Infantil. Universitat Autònoma de Barcelona.

veis independents per a nens amb patologia psíquica, Bourneville havia reorganitzat a Bicetre l'any 1879, el servei de nens "epilèptics i idiotes" (3). Va ser en aquest servei on segons sembla Filibiliou aprengué psiquiatria infantil. D'allí també va treure les cinquanta-una observacions clíniques que figuren com a annex al seu text de 1887. Bourneville es preocupà pels aspectes socials dels nens malalts mentals i es dedicà sobretot a l'assistència. Fins i tot organitzà colònies per a nens, el que té molt mèrit en aquell temps. Però no fou ell qui escrigué el primer tractat de psiquiatria infantil, abans un altre metge que ni sabem si formava part oficialment del servei i a qui Bourneville va deixar tot el seu material, Filibiliou en la introducció que fa a la seva obra agraeix a Bourneville la seva ajuda:

"La tâche que nous entreprenons est un peu longue et nous n'aurions osé l'aborder sans l'encouragement de notre éminent maître, monsieur le docteur Bourneville, qui nous a aidé de ses conseils pour mener à bonne fin ce travail" (4).

i més enllà afegeix:

"Nous tenons à le remercier ici avec reconnaissance de la bienveillance qu'il a pour nous en mettant à notre disposition et ses notes et son service médical de Bicêtre" (5).

Aquest primer manual de psiquiatria infantil apareix en un moment històric de progrés de la ciència paidopsiquiàtrica en el món. En treballs anteriors hem anomenat al període de 1880 a 1920 "etapa de consolidació de la psiquiatria infantil" (6). És una època durant la qual les publicacions científiques sobre el tema augmenten considerablement, el contingut de la matèria s'eixampla i es publiquen els primers textos monogràfics dels quals el de Filibiliou constitueix el primer exemplar que nosaltres coneixem. Volem exposar aquí alguns antecedents d'aquest primer tractat, un estudi del seu contingut i un comentari de l'obra.

ELS ANTECEDENTS

L'aparició d'aquest primer text monogràfic ve precedit per tres fets:

1.- Un increment de l'interés social pels nens malalts mentals. Aquest interès arrenca de les idees humanitàries i d'igualtat promogudes per la Revolució Francesa i per l'obra important de Pinel i més tard d'Esquirol (7). Aquests alliberaren els malalts mentals de les cadenes i ja s'interessaren pels problemes mentals dels nens als que fan referència en els seus escrits. La preocupació pels aspectes socials dels malalts mentals s'extén durant els primers vuitanta anys del segle darrer.

2.- L'existència de capítols sencers dedicats a la patologia mental infantil dintre de l'obra escrita tant de psiquiatres com de pediatres, sense que aquests continguts formessin encara un cos independent dels llibres de les dues especialitats.

Entre la obra escrita de psiquiatres de l'època que dedicaren una part de la seva obra a la infància es poden citar la de Griesinger (8) i la de Maudsley (9). El primer fou un dels grans psiquiatres alemanys del segle XIX. El 1845, a l'edat de 28 anys, publicà: "Die Pathologie und Therapie der psychischen Krankheiten" que va tenir una gran difusió i s'edità varies vegades; Griesinger dedicà una petita part del seu llibre a la problemàtica infantil, Maudsley a Anglaterra feu el mateix. L'obra de Maudsley "Psychology and Pathology of the Mind" és un text ampli de psiquiatria publicat l'any 1867 on dedica una petita part a la patologia mental infantil i parla de la bogeria de l'edat jove.

Dintre de l'obra pediàtrica que contempla la patologia mental dels nens, un dels principals representants és Charles West (1816-1898) Pediatre anglès, format a Berlín; publicà l'any 1848, un text titulat "Lecture on Diseases of the Mind of Childhood" que fou editat varies vegades, set en vida de l'autor, i que tingué una gran difusió. En la tercera edició, l'any 1854, West introduí un capítol dedicat a la patologia mental infantil: "Lecture in Diseases of the Mind in Childhood" (10).

Com podem veure, la psiquiatria infantil té una doble arrel; psiquiàtrica i pediàtrica, de les que acaba independitzant-se. Aquesta independència dels textos dels seus progenitors cristal·litza en el primer tractat autònom de Pierre

Filibiliou l'any 1887. Cent anys més tard, el 1987, encara existeix aquesta lluita de la psiquiatria infantil per la seva autonomia. I encara li costa trencar els lligams filials que la uneixen per una banda a la pediatria i per l'altre a la psiquiatria de l'adult.

3.- La publicació de temes parcials de paidopsiquiatria.

Abans de l'aparició dels primers textos monogràfics ja existien algunes publicacions de temes relacionats amb la psiquiatria infantil que no pretenien abraçar tot el contingut de la matèria. Filibiliou fa referència a alguns d'entre ells en el seu llibre. I diu que li han servit per a arribar a una visió més de conjunt:

"Pour arriver à constiuer la folie chez l'enfant, nous avons fait de nombreuses recherches dans les différents auteurs où nous avons trouvé cotés des cas épars de folie chez les enfants" (11).

Filibiliou cità concretament un treball de Sherp de 1853 (12): "Sur les aberrations de sentiment chez les enfants" i un altre de Paulmier: "Des affections mentales chez les enfants et en particulier de la manie". Tots dos tracten de temàtica afectiva. El segon és una tesi que Claude Stéphane le Paulmier llegí a Paris l'any 1856. Senyalem que a mitjans del segle XIX hem observat un gran interès per la patologia dels afectes i de la depressió infantil. Es un fet molt poc conegut pels qui avui es dediquen a estudiar aquest temes (13).

Les tres línies precursors, els escrits parcials, els capítols dintre dels textos de psiquiatria o pediatria i l'interès pels aspectes socials de l'especialitat, convergiren en un moment històric oportú a partir de 1880 i dugueren a l'aparició dels primers textos monogràfics de paidopsiquiatria en el món. Entre ells el text de Filibiliou fou sense cap dubte una obra pionera.

CONTINGUT I COMENTARI DEL TEXT DE FILIBILIOU

Aquest text dedica setanta tres pàgines a aspectes teòrics i les quaranta sis restants a casuística.

Quan s'analitza el contingut del cos teòric s'observa que hi ha uns quants temes que són abordats amb un énfasi

especial.

Un d'ells és el que fa referència a la delinqüència infantjuvenil (14). Era una preocupació en aquella època. A mitjans del segle passat ja s'havia introduït l'educació coercitiva o correccional. Es pot recordar un treball de Gustave Dardin publicat a París el 1863: "Education correctionnelle, système cellulaire appliqué aux enfants; observations de jeunes détenus de la Roquette venus à Bicêtre en état de folie, d'idiotie ou d'épilepsie" (15). Filibiliou fa intervenir l'herència com una causa de delictivitat (16) i descriu les característiques antropomètriques (17) i fisiognòmiques dels delinqüents des dels 10 anys. També proporciona dades estadístiques i s'adhereix a les teories lombrosianes (18). Però defensa un origen múltiple de la criminalitat. Per ell tant la folia com la criminalitat són signes d'una degeneració orgànica hereditària o adquirida, i escriu:

"le crime es l'oeuvre d'un individu placé dans certaines conditions physiques, psychiques et sociales, qui sont les trois facteurs principaux" (19).

En la casuística del final del seu llibre cita cinc casos d'homicidis o suicidis en nens entre 7 i 15 anys. Recorda també un cas descrit per Legrand de Saule de 1857 d'un nen de 10 anys que va ofegar a dintre d'un bagul a cinc nens més petits amb els qui havia estat jugant (20).

Enllaçant amb el tema de l'homicidi, Filibiliou tracta del suïcidi (21). El descriu com una impulsivitat mòrbida. En el seu llibre cita les estadístiques de suïcidi de Durand Fardel (22) i senyala el fet de la major freqüència de suïcidis a París que en mitjà rural. Com sempre il·lustra el text amb molts cassos clínics. Relaciona el suïcidi amb el maltracte infantil i amb la tristesa. Sembla de tota manera que no l'associa amb la depressió infantil de la que també tracta, però separatament.

Un tema que sorprèn molt, per la seva manera d'enfocar-lo en aquest primer tractat de paidopsiquiatria, és el que fa referència al nadó. Avui la psiquiatria dels primers anys constitueix un tema d'interès pels que parlen de les noves fronteres de la paidopsiquiatria. A finals del segle XIX

s'acceptava, com es veu aquí, que el nadó era un ésser dotat d'una serie de competències, que podia veure, sentir, fixar l'atenció i tenir una participació activa en les relacions amb el seu entorn. Però durant tota la primera meitat del segle XX no es tenia aquesta opinió i el nadó era considerat un ésser passiu que no era encara sensible a l'estimulació sensorial.

Per això ens sorpren llegir la descripció del nou-nat de Filibiliou de fa un segle. Concorde molt més amb les opinions actuals, de la dècada dels mil nou cents vuitanta que amb les de la meitat del segle vint (23). Fins i tot ens parla de l'excitabilitat sensorial de l'embrió i cita els experiments de Preyer (24) en animals i de Kussmaul en nens (25). La retina segons Filibiliou pot ser excitable i captar sensacions lluminoses en l'embrió de set mesos. També assenyala que els sentits del gust i del tacte existeixen abans del neixement.

Un altre aspecte abordat en el text de Filibiliou és la mania (26). La relaciona amb la depressió infantil. Considerem aquest fet de gran interès en el moment actual en el que alguns pensen que la depressió infantil ha estat una descoberta de fa vint anys. La descripció que fa Filibiliou de la mania i de la depressió en el nen ens ve a recolzar la tesi de que es parlava ja d'aquests temes en el segle passat. N'hem trobat referències a mitjans del XIX. Com a exemple està la descripció de la "nostalgie" per Félix Descuret en el llibre "la médecine des passions" editat l'any 1841 (27).

En el text de Filibiliou apareixen moltes referències a la malenconia. Assenyala que els estats d'ànim tristos dels nens passen desapercibuts (28) i utilitza per descriure'ls les paraules de depressió i malenconia. Com podem veure:

"...tristos, solitaris, dolços, inofensius..., el melancòlic està pàl·lid, amb ulleres, els ulls sense brillo, inexpressius... tota la seva facies expressa apatia i tristesa..." (29).

Altres passatges de l'obra fan referència a la gelosia (30), un tema molt estudiat en el segle passat i que actual-

ment està tractat quasi únicament per la literatura amb una orientació psicoanalítica.

En un altre moment fa referència a les al·lucinacions i les descriu bastant amplement (31). I també tracta de les demències (32).

La demència en els nens petits fou un tema que amplià molt el contingut de la psiquiatria infantil en els primers deu anys del segle XX a rel de la descripció històrica de la demència precocíssima per Sancte de Sanctis l'any 1906. I no obstant ja està descrita en el text de Filibiliou.

Tota l'orientació conceptual del text de Filibiliou és fonamentalment biologista. Insisteix molt en els aspectes orgànics i hereditaris de la psiquiatria infantil. Si haguessin de situar avui aquesta obra dins d'un model psicopatològic, on millor se la podria classificar és dins d'un model mèdic de les malalties mentals. Tot i això Filibiliou no oblida els altres vessants de la psicopatologia. Sap valorar les condicions socials i contextuals (33) més generals així com els factors educatius. I s'interessa també per la pedagogia (34).

CONCLUSIONS

La lectura d'aquest primer text de psiquiatria infantil té actualment un interès per diverses raons. Entre aquestes senyalem les següents:

1.- Remarcar l'existència d'una patologia mental infantil des dels primers anys. Està per tant molt lluny de l'opinió d'Esquirol quan afirmava en la primera meitat de segle que el nen estava immunitzat front a les malalties mentals fins als nou anys.

2.- Ens permet de veure que de moltes de les qüestions que es planteja avui la paidopsiquiatria ja es coneixia la seva existència fa cent anys. És el cas de les competències del nadó o de la depressió infantil. Molts dels coneixements actuals sobre aquests temes són més una redescoberta que una descoberta. Entremig hi ha hagut períodes històrics en els quals aquestes qüestions s'havien oblidat.

3.- Tot i que es tracta d'una obra fonamentalment organicista, hi ha en ella un intent d'integrar amb el biològic

els aspectes tant etiològics, com clínics i ambientals de la malaltia mental. Aquesta visió integradora està dins de la línia més actual d'enfocament de la malaltia mental en el nen.

4.- És un text en el que es complementen molt bé les vessants teòrica i pràctica o aplicada de la psiquiatria infantil.

El text és tot ell àgil i clar. Els exemples pràctics il·lustren constantment les explicacions teòriques. I a més a més hi ha una aportació de cinquanta un casos procedents del servei de Bicetre que formen un annex al final del llibre.

5.- El text acaba amb una bibliografia bastant extensa i ben escollida, fet que no es troba en alguns altres textos posteriors de psiquiatria infantil.

NOTES

- (1) Filibiliou, P. "Contribution à l'étude de la folie chez les enfants". Paris (Librairie Ollier-Henry) 1887.
- (2) Moreau de Tours, P. "La folie chez les enfants et chez l'adolescent". Paris (Baillière et fils) 1887.
- (3) V. Postel, J. i Quétel, C. (1983). Nouvelle histoire de la psychiatrie. Toulouse (Privat), 774 pp. v.p. 591-592.
- (4) Filibiliou, P. (1887), p. 6.
- (5) Ibid. p. 6.
- (6) Domènech, E. (1987) "El pasado de la psicopatología infantil" en R. Alzate de Heredia, ed. "Trastornos de conducta en la infancia" Servicio Editorial Universidad del País Vasco - Onostiako - V Cursos de Verano.
- (7) V. Filibiliou, P. (1887), p. 9.
- (8) V. Alexander, F.G.; Selenick, S. "Historia de la psiquiatria". Barcelona (Espaxs) 1970. pp. 444-445.
- (9) Postel-Quétel loc. cit. p. 675.

- (10) V. Hunter, R.; Macalpine, I. "Three Years of Psychiatry 1535-1860" Oxford. University Press, 1970, pp. 1021-1024.
- (11) V. Filibiliou, P. (1887), p. 7.
- (12) Schnep "Sur les aberrations de sentiment chez les enfants" Th Paris 1853.
- (13) V. "Index des thèses parues en France du début du XVIIIème à 1934" Lab. Spécia Série "Confrontations psychiatriques. Documents" 1985. Hi ha un recull de 3547 tesis, amb index acurats que permeten una consulta útil. Es un document valuós com a font d'informació. La de Le Paulmier és el nº 2167.
- (14) V. Filibiliou, pp. 52-54 i 57-58.
- (15) "Index généraux des thèses..." nº 954.
- (16) Filibiliou, p. 21-23.
- (17) Filibiliou, p. 38-40.
- (18) Filibiliou, p. 43.
- (19) Filibiliou, p. 52.
- (20) Filibiliou, p. 53-54.
- (21) Filibiliou, p. 54-57.
- (22) Filibiliou, p. 55.
- (23) Filibiliou, p. 18-19.
- (24) Filibiliou, p. 18.
- (25) Filibiliou, p. 19.
- (26) Filibiliou, p. 48-51.
- (27) Descuret nasqué a Chalons-sur-Saone l'any 1795 y morí el 1872. El títol complert de l'obra és: "La médecine des passions ou les passions considérées dans leurs rapports avec les maladies, les lois et la religion" Aquí utilitzem la 2ª edició espanyola (Barcelona 1857) V. pp. 382-387.

- (28) Ibid. p. 14.
- (29) Filibiliou, p. 42.
- (30) Filibiliou, p. 60-61.
- (31) Filibiliou, p. 44-48.
- (32) Filibiliou, p. 63-64.
- (33) Filibiliou, p. 27-29.
- (34) Filibiliou, p. 25-27.